

Den okända Karen Blixen

HANS HOLMBERG

Till 1900-talets stora nordiska författare hör Karen Blixen. Märkligt nog har hon aldrig slagit igenom riktigt i Sverige och förläggarna ställer sig tveksamma till nyutgivningar av verk av henne, som i det närmaste blivit slutsålda genom trägen förekomst på flera års bokreor. 1978 utkom i Danmark Karen Blixens *Breve fra Afrika* i två volymer, 1914–1924 respektive 1925–1931, föredömligt redigerade och presenterade av Frans Lasson. Brevutgåvan, som för närvarande är under utgivning i England och Amerika, har knappast observerats i Sverige. Det säger något om intresset för Karen Blixen och om de nordiska kulturförbindelserna i vår tid. Mot denna bakgrund kan kanske en konturteckning av hennes liv och författarskap vara befogad och förhoppningsvis stimulera till läsning.

Karen Christentze Dinesen föddes på Rungstedlund år 1885. Hennes föräldrar var kapten Wilhelm Dinesen och Ingeborg Westenholtz. Det var två sociala klasser, två skilda livsformer, som möttes i detta äktenskap i ett försök att smälta samman. På faderns sida fanns godsägarna, genom ingifte släktskap med den danska adeln; på moderns sida en rad av framstående storköpmän, representanter för hu-

vudstadens högborgerlighet. En av de mera kända var Ingeborg Westenholtz' morfar Etatsråd AN Hansen, som ägde ett palatsliknande hus i Bredgade, den förnämsta gatan i Köpenhamn. Stämningar och interiörer från dessa borgerliga miljöer möter man i flera av Karen Blixens berättelser, framför allt i samlingen *Vintersagor*.

Kapten Wilhelm Dinesen deltog som ung löjtnant i kriget mot Preussen och Österrike 1864 och fick uppleva nederlaget vid Dybbøl. Han tillhörde den generation som enligt Herman Bang märktes av "sårfebern från Dybbøl". För att få revansch mot Tyskland deltog han som frivillig i det fransk-tyska kriget. Men även där fick han uppleva ett nederlag. Tiden i Paris efter kriget har han skildrat i boken *Paris under Kommunen* påfallande fördomsfritt och modernt. Boken har lämnat stoff till Nordal Griegs skådespel *Nederlaget*, som utkom 1936.

Efter denna andra motgång reste han till Amerika och uppehöll sig där i två år under primitiva förhållanden. Han försörjde sig som pälsjägare och levde tidvis tillsammans med indianerna. När han kom hem, engagerade han sig i nya krig och deltog på

turkisk sida i det rysk-turkiska kriget 1877. Även detta slutade med nederlag. Återkommen till Danmark köpte han ett större komplex av gårdar mellan Rungsted och Hörsholm. Han gifte sig 1881 med Ingeborg Westenholtz och paret slog sig ner på gården Rungstedlund i Rungsted, halvvägs mellan Köpenhamn och Helsingör. Egendomen, som Karen Blixen karakteriserade som inte så fin som en herrgård men lite finare än en prästgård, hade haft celebra gäster under sitt tak. Karl XII hade sitt högkvarter där och under några år bodde den danske 1700-talsskalden Johannes Ewald i det rum som efter honom fick namnet Ewaldsstuen och som sedan blev Karen Blixens arbetsrum. De sköna lantliga omgivningarna inspirerade Ewald till hans klassiska ode "Rungsteds Lyksaligheder".

Kapten Dinesen försökte nu ställa om sig efter alla äventyr till en lugn familjetillvaro. Han ägnade sig åt författarskap och skrev några minor classics i dansk litteratur, *Jagtbreve* 1889 och *Nye Jagtbreve* 1892 under pseudonymen Boganis, ett indianamn. Efter sitt rörliga liv hade han svårt att anpassa sig till en fredlig tillvaro i det av kriget svårt amputerade Danmark. När inte heller ett politiskt engagemang, som förde in honom i den danska riksdagen, höll vad det lovade, tog han till slut sitt eget liv 1895. Dottern Karen var då tio år gammal. Hon var det av de fem barnen som kände sig mest befryndat med fadern och enligt egen utsago hans "yndlingsdatter". Hans självmord blev en svår chock för henne, särskilt som hon inte fick veta vad som egentligen hänt, det var ju ett

dödsfall som skulle tystas ner.

Förlusten av fadern fick också som följd att de ideal han representerade, herrgårdslivets, trängdes undan av mödernesläktens högborgerliga och viktorsianskt präglade livssyn. Mostern Mary Bess Westenholtz fick ett stort inflytande över barnen Dinesens uppfostran. Hon var i och för sig en begåvad och viljestark kvinna, tillhörde grundarna av den unitariska kyrkan i Danmark. Stor uppmärksamhet väckte hon 1909, när hon helt sonika smög sig in i folketinget under pågående session, grep talmannens klocka, påkallade uppmärksamhet med kraftiga ringningar och sedan höll ett strafftal över politikernas försumlighet i Albertiaffären. För fadersarvet hos Karen Dinesen, äventyrlusten, konstnärssinnet och de stora drömmarna stod hon främmande och kritisk.

Den unga flickan utsattes för en påverkan som hon hade svårt att värja sig emot. Mostern tog henne med på unitarkongresser runt om i Europa, och det är mycket därifrån som Karen Blixen har sina stora kunskaper om teologiska subtiliteter. Hela detta tyngande och främmande ideologiska bagage skulle kräva ett helt författarskap för att genomarbetas och förvandlas till något arteget, något som Karen Blixen själv kunde stå för. I ett opublicerat utkast till ett föredrag om Wilhelm Dinesen skriver Karen Blixen på 1950-talet:

"Min Moders Familie, mellem hvem jeg efter Faders Død voksede op, holdt ikke af ham, selv om de vistnok anerkendte Jagtbrevenes Vaerdi. Jeg har Følelse af at jeg me-

get langt tilbage, overfor dem bestandig mente: Jeg ved bedre.”

1913 förlovade sig Karen Dinesen med baron Bror von Blixen-Finecke, lite av en panikhandling för att komma hemifrån. Paret hade beslutat sig för att köpa land till en kaffeodling i Brittiska Östafrika. När dottern lämnade hemmet yttrade hennes gamla barnflicka till fru Dinesen, ”Nu mistede Fruen det sidste af Kaptajnen.”

För Karen Blixen blev Afrika och hennes tillvaro där en hemkomst i djupare mening. Den storslagna naturen svarade mot hennes drömmar och längtan och i samspelet med naturen och de infödda uppnådde hon ett

självförverkligande. ”Nu er jeg der, hvor jeg skal vaere”, skriver hon i boken *Den afrikanske Farm*. I denna jungfruliga natur med rikedom på vilt och lockande jaktexpeditioner fann hon den livsform som också fadern sökt i Amerikas vildmarker fyrtio år tidigare. Hennes förhållande till sin svarte broder blev, som hon själv säger, den stora passionen i hennes liv. Talande nog var hon mer omtyckt av de svarta än av de vita som beskyllde henne för att vara ”pronative”. Hon reagerade mot alla former av kulturimperialism, alla försök att påföra de svarta den vite mannens civilisation. Särskilt kritisk var hon mot missionärerna.

I denna ideala tillvaro fanns emellertid sprickbildningar som skulle få hennes paradiset att rämna och tvinga fram hennes *Out of Africa* 1931. Så heter hennes afrikanska minnesbok på engelska och det är en mer talande titel än den danska *Den afrikanske Farm*.

Samlivet med Bror Blixen var problemfyllt, särskilt sedan hon upptäckt att han smittat henne med syfilis. Det medförde några diskreta resor till Europa för behandling mitt under brinnande krig. Karen Blixen fick mänskligt att döma betala ett alltför högt pris för en av sina litterära höjdpunkter, "Kardinalens tredje berättelse" (ingår i *Sista berättelser*). Historien är ett under av ironi och demoni på temat syfilismittad.

Bror Blixen var också helt ointresserad av farmens dagliga skötsel och föredrog att smita från rutinjobben för att ge sig ut på långa safaris. Den formella skilsmässan blev klar 1922, men då hade Karen Blixen sedan länge tagit över ansvaret för farmen. Det allvarligaste hotet mot hennes afrikanska existens var emellertid ett annat, nämligen farmens belägenhet 2000 meter över havet. Det var för högt för den frostkänsliga kaffebussen, som skulle ge farmen dess huvudsakliga inkomst. Nattfrostens spolerade eller reducerade skördarna och Karen Blixens släktingar i Danmark tvingades pumpa in stora belopp i företaget, men när de till slut sa nej, fick hon ge upp 1931. Under hela tjugotalet brottades hon med svårigheterna och i hennes nu utgivna brev från Afrika kan man följa tragedins utveckling. Att tragedin som Karen Blixen säger är livets sanna tonart,

fick hon lära sig under dessa år. I breven får man en mörkare bild av utvecklingen än i boken *Den afrikanske Farm* som är ett litterärt konstverk, en blandning av "Dichtung und Wahrheit".

Till katastrofen i Afrika bidrog också ett nederlag på det personliga, emotionella planet. I *Den afrikanske Farm* berättar hon om sin vänskap med engelsmannen Denys Finch-Hatton. Hos honom fann hon en förening av hög bildning, musikalitet och intresse för litteratur, natur och friluftsliv. Han kom att betyda mycket för hennes utveckling som människa och författare. Mellan raderna i boken anar man att det var mer än vänskap som knöt dem samman och i Afrika-breven bekräftas aningarna; det var ett fullbordat kärleksförhållande mellan dem, ett förhållande som Denys Finch-Hatton bröt upp ur några månader innan han dödsstörtade med sitt flygplan den 14 maj 1931.

Den 19 augusti 1931 nådde skeppet S/S Mantola Marseilles hamn. Om bord var bl a Karen Blixen och på kajen mötte henne brodern Thomas Dinesen. Karen Blixen skulle aldrig mer återvända till Afrika, även om hon ofta planerade för sin återkomst.

Misslyckad som farmare beslöt hon sig vid 40 års ålder för sitt livs andra stora chansstagnning, att bli författare. Hennes bror lovade att hjälpa henne ekonomiskt under en period av två år och hennes mor gjorde med stora personliga uppoffringar allt för att ge henne arbetsro i Ewaldstuen på Rungstedlund. Sin egentliga litterära debut hade Karen Blixen gjort som ung redan före Afrikaresan med några berätt-

telser i olika danska tidskrifter under pseudonymen Osceola.

Under perioder av ensamhet i Afrika hade hon återupptagit sitt författarskap, men nu gällde det bokstavligen livet – ”ingen har kommit mer blodig in i litteraturen än jag”, yttrade hon senare. Efter att förgäves försökt få boken förlagd av engelska förläggare, fick hon till slut en amerikan att ta den. Den utkom 1934 med titeln *Seven Gothic Tales*. Som författare stod pseudonymen Isak Dinesen. Boken blev en bestseller och efter en tid avslöjades till allmän överraskning att författaren var baronessan Karen Blixen-Finecke, en dansk dam som skrev en engelska som en del förtjusta

kritiker jämförde med Shakespeares. Året efter utkom boken på danska med titeln *Syv Fantastiske Fortællinger*. Det var en raffinerad europeisk kulturprodukt, som Amerika valde till ”Book of the month”.

Berättelserna är förlagda till 1800-talet, den aristokratiska kulturens sista sekel i Europas historia. Miljön är herrgårdar, mondäna badorter, klosterinrättningar för ogifta adelsdamer osv. Bakom denna bländande yta finns emellertid ett mörkt och sårigt inre, en existentiell problematik som alltför få kritiker upptäckte. De flesta fastnade på eller för utanverken och såg i berättelserna endast en världsdams spirituella salongskonver-

sation. En beryktad recension är Fredrik Schybergs. Han har stor del i skulden att Karen Blixen tidigt stämpelades som en substanslös pastischör.

I Blixensamfundets årsbok 1980 har man samlat dokumenten kring Karen Blixens egentliga debutverk. Det är en intressant läsning inte minst tankeväckande vad gäller kritikernas ansvar och betydelse. Schybergs och andras ytliga bedömning framgår vid en djupare läsning av "Drömmerne" en av de sju fantastiska berättelserna. Den handlar om den stora sångerskan Pellegrina Leoni som förlorat sin röst vid en brand på operan. I konstnärsexistensen fann hon sin rätta identitet och när hon förlorat den kan hon inte slå rot i någon ny identitet. De existensformer hon väljer blir endast ytligt bländande skenexistenser. Det finns en nyckelreplik som lyder:

"Om du, när du planterar ett kaffeträd, böjer huvudroten, så vill trädet efter en kort tid börja att skicka ut en mängd små fina rötter nära ytan. Detta träd kommer aldrig att trivas eller bära frukt, men det blommar starkare än de andra. Dessa små rötter är trädets drömmar."

Med böjd eller bruten huvudrot blir Pellegrinas liv en lockande drömxistens, vacker men utan fäste i verkligheten. Det är ju lätt att se förbindelsen med Karen Blixen själv, som i Afrika fått sin huvudrot bruten. Liknelsen med kaffeträdet inbjuder direkt till sådana jämförelser.

Trots kritikernas oförstående hållning i Danmark fick boken snart en stor läsekrets och Karen Blixen inrättade sig för ett fortsatt författarskap. 1939 dog hennes mor och hon blev "fruen paa Rungstedlund".

Karen Blixen hade en symbiotisk relation till den förste poeten på Rungstedlund, Johannes Ewald. Hon kunde ibland utseendemässigt markera en anslutning, men hon försåg också Ewaldgestalten med sina egna tankar, när hon lät honom uppträda i sina berättelser. Det bästa exemplet är historien "Samtale om natten i Köbenhavn". I den är skökan Lise, poeten Ewald och den bisarre kungen Christian VII hörnpelarna i Karen Blixens profana treenighetsmodell. Poeten får formulera tre former av lycka som utgör essensen av Karen Blixens egen erfarenhet. Den första fullkomliga lyckan "er den: at føle i sig et Overmaal af Kraft". Den andra fullkomliga lyckan "er denna: med Vished at vide at man udfører Guds Vilje". Den tredje är "Smertes Ophør" (smärtans upphörande). Denna form av lycka blev den Karen Blixen mest eftertraktade under de följande årens många sjukdomsperioder.

År 1942 utkom samlingen *Vinter-Eventyr*, av många betraktad som Karen Blixens konstnärliga höjdpunkt. De är varmare i tonen, mer omedelbart tillgängliga än *Syv fantastiske Fortællinger*. Samlingen rymmer sådana höjdpunkter som "Det drömmande barnet", "Alkmene" och "Sorgens åker". "Det drömmande barnet" kunde vi se i svensk TV här om året, filmatiserad av Georg Oddner och med titeln "Drömmare på besök". Tematiskt ansluter sig dock vintersagorna till de fantastiska berättelserna och samma starka ström av frihetsbegär och längtan efter självförverkligande förnims i båda samlingarna.

Femtioalet kom att innebära svåra

sjukdomsår för Karen Blixen. I mitten på femtiotalet genomgick hon två omfattande operationer; vid den ena avlägsnades större delen av magsäcken. Hon fick på grund av detta ändra sina matvanor; dock inte därhän, som myten om henne gjorde gällande, att hon levde på ostron och champagne.

Trots dessa påfrestningar skrev Karen Blixen färdigt två tungt välgående samlingar av berättelser under andra delen av femtiotalet *Sidste Fortællinger* och *Skæbne-Anekdoter*. I den förra finns den makalösa syfilishistorien "Kardinalens tredje Historie" och i den sista samlingen den underfundiga "Babettes Gæstebud".

Till motgångarna under femtiotalet hörde också att hon inte fick nobelpriset 1957, trots att det betraktades från tillförlitligt håll som säkert och svenska journalister hade rest till Rungstedlund för att förbereda en intervju. Svenska Akademien gjorde i sista stund en helomvändning och gav priset till Albert Camus. Det var naturligtvis en svår besvikelse och den bekräftade än en gång hennes livsmaxim, hennes inverterade bibelord, att när vi ber Gud om bröd så ger han oss stenar och när vi ber om fisk så ger han oss en orm. Hon orkade väl aldrig riktigt komma igen efter detta och det stora romanverket *Albondonciani* förblev en torso.

Det var många unga danska diktare och intellektuella som Karen Blixen drog in i sin trollkrets under åren på Rungstedlund. En av dessa var poeten Thorkild Bjørnvig. För att rädda sig själv undan denna alltför starka påverkan, tvingade han fram en bryt-

ning som Karen Blixen i litterär form skildrat i berättelsen "Eko" i *Sista berättelser*. I den återfinns sångerskan Pellegrina Leoni sin förlorade röst i en italiensk pojke. Hon tar sig an honom och vill skola honom till en stor konstnär. Pojken vänder sig till slut i ett rasande vredesutbrott mot vad han uppfattar som ett häxaktigt manipulerande av hans person. Bjørnvig gav sin version i boken *Pagten* som kom ut 1974 först långt efter Karen Blixens död. Boken ger utan litterära förklådningar Bjørnvigs upplevelse av förhållandet – "Et mægtigt Hjertes Virvler drog mig in". När boken kom ut väckte den en våldsam debatt i Danmark, om det var försvarligt med en sådan framställning, när den andra parten inte kunde svara.

Bjørnvigs bok har sitt tidsbundna intresse. Med vida större allmängiltighet har Karen Blixen skildrat förhållandet konstnären och hans elev i sin berättelse. Den kommer att läsas även när det biografiska underlaget fallit i glömska.

Karen Blixen dog den 7 september 1962 och begravdes i parken till Rungstedlund. En strof hon ofta citerade under sina sista år var engelsmannen Landors,

*Nature I loved, and after Nature Art.
I warmed both hands before the Fire
of Life.*

It sinks, and I am ready to depart.

* * *